

Řecký věstec a historik Filochoros

- editor007 | 31. května 2024

ŘECKO: Psi na Akropoli nesměli. Co však dělat, když pes leží na oltáři Dia Ochránce domu? Pozorný věstec si všimnul, že Venuše je zrovna v plném lesku, a vyslovil závěr. Stalo se v Athénách někdy kolem roku 300 před n. l. Pro někoho je to jen komické číslo, je to však i příležitost k nahlédnutí do myšlení a představ helénistické doby, včetně role dějepiscevtví.

V Řecku působili věstci velice různého stylu. Někteří byli svérázní jedinci, jako třeba bájný Teiresiás. Specifické typy věštění nabízely věštírny, nejznámější z nich byla v Delfách. Kromě toho mívaly některé obce své vlastní věstce, téměř státní věstce. Dobře to vidíme na příkladu Athén. I tito věstci byli ovšem různí. Athénským věstcem mohl být dokonce i vtipně cynický sofista a geometr, jako v 5. století před n. l. Antifón, viz článek Antifontova cynická geometrie. Z doby kolem roku 400 před n. l. je zase známý Euthyfrón, kterého Platón ve stejnojmenném dialogu představil jako namyšleného a zlovolného hlupáka. (Má se Sókratem stejnou cestu k soudu, Sókratés si jde převzít obžalobu, Euthyfrón jde podat žalobu na svého tátu. Na Sókratovu otázku, „co je zbožnost“, odpovídá, že to, „co se líbí bohům“. A na dotaz, co že se líbí bohům, odpovídá, že zbožnost. Atd. pořád dokola, jako v Pes jitřničku sežral. Přitom se chlubí, že tomu důkladně rozumí.) Příkladem moudrého athénského věstce je kolem roku 300 před n. l. a v následujících dekadách Filochoros (340 až 261 před n. l.), má nejlepší pověst, a právem.

Místo po Pandroseionu
(Pandrosionu) vedle Erechtheionu
(vlevo). V pozadí o patro výše je
Parthenón. Kredit: Jean Housen,

Filochoros si své významnější věštby zapisoval, kromě toho psal i teoretické knihy o věštění a o athénských a okolních náboženských a historických pozoruhodnostech. Z jeho díla se zachovaly obsáhlé zlomky, takže můžeme začít jeho vlastním zápisem jedné věštby (Fragmenta Historicorum Graecorum 328, F. 67, pracovní překlad):

Na přelomu tohoto a následujícího roku se na Akropoli událo takovéto znamení: Pes vběhl do chrámu Strážkyně města (bohyně Athény), odkud proklouzl do Pandroseia, vyskočil na oltář Dia Herkeia (Ochránce domu) pod olivou a tam si lehl. Podle athénské tradice psi na Akropoli nesmí. Přibližně ve stejnou dobu bylo také možno spatřit na obloze hvězdu uprostřed dne, za plného slunečního svitu, po nějaký čas byla velice jasná. Když se mě zeptali, co ono znamení i ten přírodní úkaz přináší, odpověděl jsem, že obojí ohlašuje návrat vyhnanců, který však nebude důsledkem převratu, nýbrž se uskuteční ve stávajícím politickém zřízení. A tento výklad se naplnil.

Rok v Athénách začínal o letním slunovratu, popisovaná scénka se tedy odehrála začátkem léta, asi v ranějším 3. století před n. l. Chrámem Strážkyně města miní Filochoros nejspíš Parthenón, tedy chrám Athény Panenské, jakožto dědice dávného chrámu Athény Polias (Městské). Strážci zřejmě zaspali, nebo byl pes tak hbitý. Každopádně tam neměl co dělat. V Řecku byl pes ve městech do velice nedávné doby považován za málem nečisté obtěžující zvíře. Onačejší postavení měli psi lovečtí a pastýřští. (Ještě koncem 20. století budilo ve městě podiv, když někdo venčil psa, navíc určité ráce. Nebyli totiž rasisti ani v psích záležitostech. V Athénách jste už cestou z nádraží přišli k vlastnímu psisku, někdy na vás pak věrně čekalo a člověk nevěděl, co s ním. Teprve nedávno přivedla globalizace dokonce i na ostrovy zvyk chovat doma kultivované psy, a v Athénách z valné části uspěl relativně humánní pokus o regulaci počtu toulavých psů.)

Aby toho nebylo málo, tak pes přeběhl do sousedního posvátného prostoru, do Pandroseia. Pandroseion byla svatyně jedné z dcer krále Kekropa, mytického zakladatele Athén. Prý byla první kněžkou Athény Polias, ochránkyně města. Svatyně měla podobu nádvoří u jihozápadního rohu Erechtheionu. U západní zdi Erechtheionu tam rostla posvátná oliva, tu originální prý zasadila sama Athéna a za to byla vybrána jako patronka města. (Viz článek Erechtheion). Blízko tohoto stromu stával oltář Dia Herkeia, tedy Dia Ochránce domu, doslovněji Dia Ohnišťového nebo Krbového. Tam už tedy pes neměl vůbec co dělat! Jenže co s ním, když přece každá bytost, která se byť jen dotýká takového oltáře, má právo azylu? A on se tam v nestřeženém okamžiku natáhnul, možná dokonce usnul. Lze si živě představit spěšnou poradu strážců akropole a místních kněží, během které ovšem pes stačil zmizet dříve, než padlo nějaké rozhodnutí, každopádně obtížné.

Ona událost byla dostatečným důvodem k tomu, aby se na věc dotázali samotného Filochora. Ten si to k našemu překvapení spojil s naprosto jiným jevem, který žádná posvátná pravidla nenarušoval, totiž s Venuší viditelnou ve dne, s nápadnou elongací Venuše v plném lesku. To není nijak vzácný úkaz ani při pozorování z našich končin, ale obvykle z něj nevěštíme. Navíc považoval oba jevy za významově souřadné. Vyvěstil z nich třetí, návrat vyhnanců, a prý se to splnilo.

Atický červeno-figurový kratér, tedy nádoba na mísení vína s vosou. Persefoné (vlevo) se vrací na svět, pomáhá jí Hermés, asistuje Hetaké s pochodněmi, vpravo ji očekává její matka Démétér. Průměr 45 cm. Malíř Persefony, 440 před n. l. Metropolitní muzeum umění v New Yorku,

Filochoros, ač sám také teoretik věštění, zde bohužel nevysvětluje metodu, která ho k výkladu přivedla. Dovolím si tedy trochu zariskovat. Vyháněný živočich přichází k výsostnému symbolu domova. A Venuše přichází do pozice, která jí dává jméno Denice. Takže zbývá už jenom to, aby se domů vrátili také političtí vyhnanci, a to opět překvapivě klidně, jako ony dvě události.

Takhle by to snad odpovídalo představě významových analogií dějů ve světě, s jakou věštcí pracovali. Filosoficky ji složitě popíše až Proklos v samotném závěru antiky, v 5. století n. l., ale implicitně byla živá od velice staré doby. Jevy na světě spolu nějak souvisejí, jinak by to nebyl kosmos, ale naprostý zmatek, i když jiného typu souvislostí si všímá věda, jiného věštění. V obojím případě je však třeba zaměřit pozornost na signifikantní jevy, vybrat z mnohosti a pestrosti světa právě to, co umožní zajímavý výklad, a vytipovat možnou souvislost. (Mým záměrem teď není obhajovat věštění, ale pochopit, jak se mu mohl věnovat tak vzdělaný a moudrý člověk, jakým Filochoros bezpochyby byl.)

Kazem na kráse je, že nevíme (nebo alespoň já nevím), nakolik v té věštbě hrála roli také astrologie, případně jaká astrologie. V té době je to už dobře možné, její recepce z Babylónu začala o generaci

dříve, dokonce s jakýmisi izolovanými předzvěstmi už v klasické době. Každopádně by se jednalo o astrologii před-ptolemaiovskou, a to nejen z časových důvodů, prostě o jiný koncept, než si pod tím pojmem obvykle představujeme. Astrologové tehdy pracovali se „čtením písma nebe“ spíše jako se zdrojem analogií, často nikoli kauzálně.

Popisovali „zvyky“ a způsoby chování nebeských těles a pokoušeli se jimi osvětlit význam ostatních dějů na světě na způsob analogických souvislostí. Už sice existoval pojem, že každé z planet přísluší její domovské znamení (případně dvě znamení, v nichž je „doma“), ale nemusel být ještě technizován do té míry jako později. Filochoros by ještě asi nemusel myslet tak, že Venuše se vrací „domů“ ve smyslu do znamení Býka (případně Vah). To sice těžko vyloučit, ale roli asi hrál spíše vizuální dojem jejího postavení a jasu, prostě se na obloze zrovna ukazovala jako paní domácí. (Pořádnější rozvaha o metodách astrologie před římskou dobou by vydala na jiné pojednání. Povážlivě se tam prolínají obecně archaické motivy, babylónský koncept a rostoucí vliv novinky v podobě kauzálního výkladu, který se z toho snaží udělat „vědu“, o kteréžto možnosti občas zapochyboval i sám Klaudios Ptolemaios.) Je však pravděpodobné, že Filochoros nebyl astrolog ani astronom.

Filochorův osud

Filochoros prožil celý život v Athénách, kde byl respektovaným věštcem a obecně váženým mužem. Pocházel z kněžské rodiny. Kromě praktického věštění se zabýval i jeho teorií a také výkladem náboženských obřadů, mýtů a historických událostí. Nejspíš za tím vším stojí koncept, že orientace v historických formách obřadů, mýtů i politiky přispívá k pochopení jakési hlubší skutečnosti, která se v tom všem projevuje. Přitom překvapivě jasně rozlišoval, kdy mýty a historie mají společné to, že vyprávějí významný příběh, ale v čem jsou jiného řádu. Odlišnost historických vyprávění vidí v tom, že jejich události máme umět datovat. Každý vyprávěný příběh je nějak provázaný, ale v historickém příběhu se provázanost vyprávěného děje projevuje také jednoznačnou chronologií. V obsáhlém díle o dějinách Athén a okolní Atiky od nejstarší doby do roku 262 před n. l. datuje opravdu pečlivě, je to velice cenný pramen. Ve svém celku je dílo bohužel ztraceno, ale kvantum antických autorů z něj obsáhle čerpalo a někteří z nich z něj citovali s podobnou pečlivostí (např. Plútarchos, Athénaios z Naukratidy, Strabón, Kléméns z Alexandrie, Diogenés Laertios).

Filochoros se detailně věnoval také studiu epigrafie a pořídil první soupis nápisů v Atice. Kromě toho psal podrobné komentáře k Sofoklovým a Eurípidovým tragédiím. I v nich přece šlo o aktuální představení tradiční mytické látky. Možná dokonce předpokládal, že sledování historické faktografie do minulosti a sledování mýtů a obřadů do jejich minulosti vede k jakési málem společné pramenné oblasti, společné pro lidské a božské dimenze světa. K jeho cti nutno říct, že si nijak nelegitimně nepomáhá, onu tušenou konvergenci historie a mýtů nijak nepředbílá a vlastně ji nechává otevřenou. Nevytváří ani ideologii dějin. Tím se liší od řady literátů, náboženských myslitelů, filosofů a historiků od antiky po dnešek, kteří ideový vliv svého díla založili konfuzemi mezi rovinou mytickou a rovinou historickou, což jim řada čtenářů spolkne díky tomu, že obojí je příběh, který v takovém provedení navíc „má smysl“, dokonce ten zrovna kýžený smysl. Emoce, které příběh probouzí, mohou mít dopad. Pro získání přízně davu a tvorbu slepě „vlasteneckého“ nadšení se hodí zakomponovat mýty do historie, všichni tím získají pocit významnosti, třeba už jenom tím, že patří k nějakému etniku. Ke zdání intelektuální opory pro agresivní politiku se víc hodí vytvořit mýtus o dějinách, o nějakém jejich směřování a vyústění, dodá to kuráž a dají se tím omluvit mnohé krutosti. Oba postupy lze kombinovat. Obojího se prý Filochoros dokázal vyvarovat. Svě vlastenectví odvozoval od lásky k městu a okolnímu kraji, k Athénám a Atice. Snažil se jim rozumět a pečovat o ně.

Stojí za připomenutí, že v době Filochorova života působila v Athénách řada velice různě orientovaných filosofických a vědeckých škol, od tradičních po nově vznikající. Nejspíš si nerozuměl se skeptiky. Shodnul se s nimi na prioritě jevů, nikoli však na výkladovém rámci. Nemohl si rozumět s epikúrejci, ne kvůli hédoné, ale kvůli jejich disjunktivnímu pochopení života a smrti. Ani při tom by

nešlo o nějakou nesmrtelnost, nýbrž o to, že pro Filochora jsou síly smrti součástí života, neboť je smrtelný. Navíc měl naprosto opačný vztah k bohům, nepovažoval je za málem cizí těleso, kterému se máme uctivě vyhýbat. Se stoiky by si mohl v mnohém rozumět, jenže je prý považoval za příliš novátorské, a hlavně za moc přísné. Nemohl si rozumět ani se staršími stále živými školami, s platoniky a aristoteliky. Byl prostě pokračovatelem řecké kněžské a věštecké tradice, i když tak činil zcela moderními historickými prostředky.

Stojí za připomenutí, že v době Filochorova života působila v Athénách řada velice různě orientovaných filosofických a vědeckých škol, od tradičních po nově vznikající. Nejspíš si nerozuměl se skeptiky. Shodnul se s nimi na prioritě jevů, nikoli však na výkladovém rámci. Nemohl si rozumět s epikúrejci, ne kvůli hédoné, ale kvůli jejich disjunktivnímu pochopení života a smrti. Ani při tom by nešlo o nějakou nesmrtelnost, nýbrž o to, že pro Filochora jsou síly smrti součástí života, neboť je smrtelný. Navíc měl naprosto opačný vztah k bohům, nepovažoval je za málem cizí těleso, kterému se máme uctivě vyhýbat. Se stoiky by si mohl v mnohém rozumět, jenže je prý považoval za příliš novátorské, a hlavně za moc přísné. Nemohl si rozumět ani se staršími stále živými školami, s platoniky a aristoteliky. Byl prostě pokračovatelem řecké kněžské a věštecké tradice, i když tak činil zcela moderními historickými prostředky.

Filochoros si skoro na všem najde nějakou světlejší stránku. Příkladem budiž jeho úcta k Dionýsovi. Zakládá ji na tom, že právě Dionýsos nás naučil mísit před pitím víno s vodou. Taková směs božského a lidského je pro nás přijatelnější. Jako nespornou výhodu mísení Filochoros uvádí, že pak snadněji dokážeme rovně stát. Dokonce nejde jen o výslednou směs lidského a božského, znakem božství je také ono mísení samo, je rituálem působení boha. Je i znakem kněžské role.

Mnohem tíživěji než filosofické a vědecké problémy té doby na Filochora dopadaly události politické a válečné. Nebyl sice politik, ale jako věstec i jako občan milující své město se k politice často připletl. Jeho zkušenost byla taková, že hlavním vnějším nepřítelem Athén je už nějaký čas Makedonie. Proto podporoval synovce slavného řečníka Démosthéné, autora Filipik, tedy řečí proti vlivu krále Filipa II a proti makedonské snaze o nadvládu nad Řeckem.

Ve své době považoval Filochoros za úhlavního nepřítele města Démétria Poliorkéta, který pocházel z jiné Makedonské dynastie, navíc měl „čestný“ titul Bořitel měst. Sice zbavil Athény jiného Makedonce, krutého Kassandra, ale zanechal v Pireu svou vojenskou posádku. (Ekonomicky prý byla i Kassandrova doba pro Athény příznivá.) Nakonec Filochoros vyzýval ke statečné obraně proti Antigonovi Gonatovi, synovi Démétria Poliorkéta, dokonce ještě v době, kdy situace už byla zoufalá. Prý se nezmýlil ve věštbě, ale kladl čest výše než úspěch, natož než ekonomickou výhodnost. Možná tím chtěl také odčinit athénskou zpupnost vůči ostrovu Mélu (Milosu), který Athéňané roku 416 před n. l. bezbožně zplanýrovali právě proto, že tamní občané měli více smyslu pro čest než pro pragmatickou podřízenost, ale to je pouhý dohad. (Viz článek Mélský dialog.) Není tedy divu, že když Antigonos Gonatás dobyl Athény, nemohl to Filochoros přežít a byl skoro v osmdesáti letech popraven.

AUTOR: Zdeněk Kratochvíl

[ZDROJ](#)